

УДК: 323.266+323.28

Інформаційний тероризм і політика

В.Г. ПУГАЧ

Міжрегіональна академія управління персоналом, м. Київ, Україна, E-mail: 1002vp@i.ua

Авторське резюме

У статті стверджується, що якісно новий етап в еволюції феномена тероризму визначається розвитком інформаційно-комунікаційних технологій. Саме в межах цього розвитку тероризм набуває нових змістовних характеристик, оформляється його різновид – інформаційний тероризм. Останній виступає як один з провідних інструментів сучасної політичної практики, як новітній вид соціально-політичного насилля, який має прояв у багатьох аспектах, зокрема ініціюванні страху, маніпулюванні свідомістю тощо. Особливості прояву інформаційного тероризму у політичній сфері простежуються також і в політичній риторичі, для якої притаманний «семантичний тероризм».

Зважаючи на те, що сферою діяльності «інформаційних терористів» є інформаційний простір, а зброєю – інформація, у даній статті особлива увага приділяється діяльності мас-медіа. Останні, володіючи та широко застосовуючи потужні можливості для маніпуляцій та відвертої пропаганди, здатні конструювати соціальну реальність і тому постають в якості провідного засобу у здійсненні інформаційної агресії. Тож, оскільки в умовах медіанавантаженого соціального буття певна ідея, думка, зразок поведінки тощо набувають пріоритетності внаслідок потрапляння у медіа-простір, тому особливу увагу варто приділяти інформації, що має деструктивно-руйнівне змістовне навантаження, тим самим запобігаючи інформаційному насильству.

Ключові слова: тероризм, інформаційний тероризм, політична маніпуляція, страх, жах, соціально-політичне насилля, віртуальна реальність.

Informational terrorism and politics

V.G. PUGACH

Interregional academy of personnel management, Kiev, Ukraine, E-mail: 1002vp@i.ua

Abstract

The article states that a new stage in the evolution of the phenomenon of terrorism is determined by the development of information and communication technologies. Due to such statement the terrorism acquires new content characteristics, and its special kind – an information terrorism – is formalized. This very type serves as one of the leading tools of modern political practice as the newest kind of socio-political violence that has manifested in many ways, including the initiation of fear, manipulation and so on. Information features of terrorism in the political sphere also traced in political rhetoric for which the term «semantic terrorism» is proper.

Taking into account that the scope of «information terrorism» is an information space and the weapon is information, the given article focuses on the media. The latter, having and widely using powerful opportunities for manipulation and outright propaganda, are able to construct social reality and therefore appear as a leading tool in the implementation of information aggression. So, as in media loaded social life certain ideas, thoughts, behaviour patterns get priority due to hit the media space, so society's special attention should be paid to the information with a destructive substantial contents to prevent informational violence.

Keywords: terrorism, informational terrorism, political manipulation, fear, horror socio-political violence, virtual reality.

Постановка проблеми. Інформаційний тероризм – закономірний продукт сучасного суспільства. Останнє, марковане як постіндустріальне, постмодерне, інформаційне, суспільство ризику тощо постає як нова реальність, в якій інформація та знання є основними продуктами суспільного споживання. Вивчення нової реальності стає категорично важливим та необхідним кроком у всебічному дослідженні соціально-політичної дійсності. У системі таких знань виокремлюється проблемне поле – інформаційний тероризм, характер його спрямованості, можливі наслідки, а також шляхи

усунення дисбалансу між реальною картиною світу та ілюзорними уявленнями, які він здатен сформулювати. Проблематизація інформаційного тероризму зумовлена не лише новітнім характером цього явища, але й тим, що інформаційний тероризм став невід'ємною складовою сучасної політичної практики. Поширення інформаційного тероризму загрожує корозією всього суспільно-політичного життя, розмиванням державно-політичних інститутів. Тож поглиблене дослідження феномена «інформаційний тероризм», його екстраполяції на політичну сферу набуває надзви-

© В.Г. Пугач, 2015

чайної актуальності та виняткової важливості.

Аналіз досліджень і публікацій. Розгляд феномена інформаційного тероризму, перш за все ґрунтується на працях сучасних дослідників, в яких основна увага сфокусована на вивченні сучасного соціального стану як абсолютно нового етапу розвитку суспільства системоутворюючим чинником якого є інформація та наукове знання. Ці явища знайшли своє відображення у теоріях «інформаційного суспільства» таких авторів, як Г. Бехманн, М. Кастельс, Й. Масуда, Е. Тоффлер, Ф. Ферраротті, а також у працях теоретиків «постіндустріального суспільства», зокрема, Д. Белла, Т. Стоуньєра, А. Турена. Евристичний потенціал для з'ясування конкретно-історичного змісту поняття «інформаційний тероризм», визначення його місця, ролі та проявів у політиці мають наукові розвідки та ідейно-теоретичні висновки Ф. Анкерсміта, Ж. Бодрійєра, З. Баумана, Н. Лумана, Ж. Ліповецькі, Ф. Рашкоффа, С. Кара-Мурзи, Дж. Кіна, Д. Ольшанського та інших. Загальнотеоретичний аспект явища інформаційного тероризму, а також питання, що торкаються інформаційної безпеки, найбільш випукло представлені у працях таких вітчизняних дослідників, як В. Остроухов, В. Петрик, Г. Почепцов, М. Сенченко, С. Чокут та інші.

Мета дослідження – визначити деякі особливості прояву інформаційного тероризму в сучасній політичній практиці.

Виклад основного матеріалу. Сутність тероризму дуже точно відображає давній китайський афоризм: «Вбити одного – залякати сотні». Поняття «тероризм» походить від латинського *terror*, що дослівно означає страх, жах. Терор характеризується жорстокістю, цілеспрямованістю і удаваною ефективністю. Саме ці особливості й визначили активне використання терору як засобу політичної боротьби впродовж всієї історії людства. Сьогодні поняття «тероризм» нараховує понад сто значень і вживається для визначення багатьох видів насильницьких дій, спрямованих на досягнення економічних, соціальних, релігійних, політичних та інших цілей.

Вважається, що поняття «терор» запровадив видатний античний мислитель Арістотель (384-322 рр. до н. е.) для визначення особливого типу жаху, який охоплював глядачів трагедії у давньогрецькому театрі. Це був жах перед небуттям, що поставав у вигляді болю, хаосу руйнувань. Осмислення терору засобом театру, за твердженням дослідників, породило ритуал суду як різновиду театру, який перемагає терор через закон. Згодом, за доби Просвітництва, терор почав використовуватися як потужний засіб впливу на думки та поведінку громадян. Доктрина перетворення страху на знаряддя влади належить якобінцям. Найбільш розлого дана доктрина викладена у тво-

рах відомого політичного діяча епохи Великої французької революції (1789-1794), одного з лідерів якобінців Жан-Поля Марата (1743-1793). Він, засуджуючи «любов до всевладдя» як «джерела рабства серед людей» та деспотизму наполегливо відстоює ідею можливості застосування «революційного терору» до зрадників і змовників. Пояснюючи доцільність терору, лідер якобінців відзначає, що «ніхто не відчуває більшої огиди до пролиття крові, аніж я, але щоб завадити пролиттю потоків, я наполягаю на пролитті кількох крапель» [4, с. 173]. Саме Ж.-П. Марату належить й авторство тези, в якій розкривається політичний зміст слова «терор»: для завоювання або утримання влади шляхом залякування суспільства необхідно створити ситуацію масової істерії. Поплічник Марата М. Робесп'єр (1758-1794) ототожнював терор зі справедливістю та визнавав його методом переходу до майбутньої республікансько-конституційної держави. Однак, держава не отримала монополію на право застосування терору. Останній почали використовувати політичні сили, які боролися проти держави або з її противниками. Так виник тероризм як засіб залякування суспільства і держави з політичною метою. Тероризм виник також і як своєрідний політичний театр, глядачі якого відчувають жах. При цьому головною метою тероризму є не вбивство конкретних осіб, а вплив на почуття якомога більшої кількості людей. Тож тероризм являє собою засіб психологічного впливу. Його головним об'єктом, як стверджує сучасний російський дослідник С. Кара-Мурза, «не ті, хто став жертвою, а ті, хто залишилися живими. Його мета – не вбивство, а залякування та деморалізація живих. Жертви – інструмент, вбивство – метод» [5, с. 83].

Інформаційний тероризм – це новий, специфічний вид терористичної діяльності, поява якого, перш за все, зумовлена оформленням інформаційного суспільства, характерними рисами якого є: безпрецедентне підвищення ролі та значення інформації в усіх сферах життєдіяльності людини; створення глобального інформаційного простору; суттєве збільшення кількості людей, залучених до виробництва, збереження, обробки та використання інформації. Крім цього, до особливостей такого типу суспільства належить й те, що саме влада знань та інформації стає вирішальною в управлінні суспільством, відсуваючи на другий план такі ресурси впливу як гроші і державний примус. З цього приводу відомий італійський соціолог Ф. Ферраротті (р. 1926) зауважує, що накопичення знання та інформації в сучасному суспільстві необхідне для здійснення влади й прийняття рішень. При цьому, як наголошує соціолог, мова йде не просто про інформацію, а про «соціальну інформацію». Остання визначається ним як «інформація, що охоплює всі політичні і соціально значимі теми, які належать до взаємодії

громадян та інститутів. У цьому сенсі цілком правомірно стверджувати, що соціальна інформація стосується та входить до самого поняття влада» [9, с.328]. Відповідно, той, хто контролює систему соціально-політичних комунікацій, той має владу та здійснює вплив. Відтак «бути експлуатованим у сучасному суспільстві означає бути на краю, бути відірваним від інформації» [9, с.329]. Інший відомий соціолог М.Кастельс (р. 1942) стверджує, що інформація та обмін нею супроводжували розвиток цивілізації впродовж усієї історії людства та мали критичну важливість в усіх суспільствах. Втім, сучасне інформаційне суспільство вибудовується таким чином, що «генерування, обробка та передача інформації стали фундаментальними джерелами продуктивності й влади» [9, с.42-43]. Тож в сучасному суспільстві «стратегічними ресурсами» є знання та інформація. Відповідно, інформаційний тероризм пов'язаний з перманентним зростанням інформатизації суспільства й переходом світової цивілізації в інформаційну епоху.

Проблема інформаційного тероризму відносно нова для наукової громадськості. Втім, незважаючи на це, сьогодні вже склалася відносно стала думка щодо визначальних характеристик поняття «інформаційний тероризм». Зокрема, наголошується, що останньому притаманний вплив на психіку та свідомість людей; прагнення до ліквідації умов та можливостей для критичного оцінювання інформації, що отримується; цілеспрямоване використання ЗМІ; інформаційна експансія; маніпулювання інформаційними потоками. Відповідно до цих характеристик найчастіше інформаційний тероризм тлумачиться як безпосередній вплив на психіку та свідомість людей з метою формування потрібних думок та суджень, які необхідним чином спрямовують поведінку людей.

Інформаційний вплив на масову свідомість відомий з давніх часів, наприклад, для «конструювання майбутнього» у певному напрямку його використовували ще шамани та жреці. Однак очевидно, що свого апогею інформаційний вплив досяг саме в умовах інформаційної цивілізації, спровокувавши появу інформаційного тероризму. Останній активно використовується як інструмент сучасної політичної практики.

Політичні актори у своєму арсеналі мають найрізноманітніші засоби та інструменти для досягнення політичних цілей і реалізації управлінсько-організаційних функцій. Втім, враховуючи специфіку сучасного суспільства, політики у своїй діяльності дедалі частіше віддають перевагу методам інформаційного протиборства. За допомогою інформаційного тероризму досягаються різні цілі: від дискредитації конкурента на передвибірчих перегонах до маніпулювання свідомістю переважної частини суспільства. Фактично інформаційний тероризм у сучасній політиці постає як вид со-

ціально-політичного насильства, тобто ірраціональне, незаконне застосування сили, яке є морально невиправданим. Як вид соціально-політичного насильства інформаційний тероризм проявляється, по-перше, в ініціюванні страху. Оскільки страх – один з визначальних факторів людської поведінки, він завжди використовується як інструмент управління та впливу. Відома навіть така формула: «Суспільство, що перебуває під впливом неадекватного страху, втрачає загальний розум». По-друге, у маніпуляції суспільною свідомістю за допомогою створення міфів. Політичний міф, як відомо, є специфічною формою створення та поширення інформації. Він має своїх творців та споживачів. Відомий німецький філософ Е. Касирер (1874-1945) у своїй праці «Техніка сучасних політичних міфів» наголошує на цілеспрямованому створенні міфів як засобі маніпуляції масовою свідомістю у політичних цілях. Він стверджує, що міфи створюються подібно до того і за тими ж самими правилами, як і будь-яка сучасна зброя. «Сучасні політичні міфи, – зауважує німецький філософ, – ...починають з того, що санкціонують або забороняють певні дії. Вони спочатку змінюють людей, щоб потім мати можливість регулювати та контролювати їхні дії. Політичні міфи діють так само, як і змія, яка паралізує кролика перед тим, як атакувати його. Люди стають жертвами міфів без серйозного опору. Вони переможені та підкорені ще до того, як здатні усвідомити, що ж відбулося насправді» [5, с. 99-100]. По-третє, у викривленні інформації, яке широко використовується в сучасній політичній практиці. Активний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій сприяв тому, що в арсеналі політиків з'явився такий метод, як імітація правдивості, тобто створення віртуальної реальності. Даний метод уможливує інформаційно-психологічний вплив на свідомість та підсвідомість людини, нав'язування їй нових форм існування, зміну цінностей та ідеалів. Особливу роль при використанні такого методу відіграють ЗМІ. Власне останні є творцями та поширювачами соціальної реальності. Відомий німецький соціолог Н. Луман (1927-1998) у своїй роботі «Реальність масмедіа» вказує на ймовірність існування іншої реальності, яка формується під впливом діяльності ЗМІ. Сконструйована масмедійна реальність формує знання людей, їх уявлення про оточуючий світ. Н. Луман з цього приводу пише: «Усе, що ми знаємо про наше суспільство і навіть про світ, в якому живемо, ми дізнаємося завдяки мас-медіа» [7, с. 8]. Згадуваний вище іспанський соціолог М. Кастельс вказує навіть на зародження нової культури – «культури віртуальної реальності», особливістю якої є те, що реальність цілковито схоплена та занурена у віртуальні образи, вигаданий світ. Схожі думки дотримуються й інші сучасні дослідники.

Зокрема, французький філософ-постмодерніст Ж. Бодрійяр (1929-2007) акцентує на тому, що в сучасному світі в результаті діяльності ЗМІ повсюди відбувається «заміна реальності неореальністю: переінтерпретація змісту подій, що призводить до деполітизації політики, декультуризації культури, десекуалізації тіла у масовому інформаційному споживанні... Повсюди існує заміна реальності «неореальністю» [3, с. 203]. Загалом сучасність французький філософ тлумачить як «гіперреальність», тобто «симуляція реальності». Сучасний американський медіа-теоретик Д. Рапшофф (р. 1961) у своїй відомій праці «Медіавірус» також звинувачує ЗМІ у тому, що вони продукуючи та поширюючи «медіавіруси», підмінюють реальність, відображають викривлену її сутність. Іншими словами, ЗМІ ефективно здійснюють «інформаційну агресію», оскільки спроможні зруйнувати психологічний захист людини, ті підвалини, котрі забезпечують здатність до критичного сприйняття інформації. Особливо придатним для цього є телебачення, яке стало в політиці засобом навіювання значно ефективнішим за інші види ЗМІ. Це пов'язано з тим, що, як відзначає С. Кара-Мурза, «була виявлена, хоча і не зовсім ще пояснена, дивовижна здатність телеекрана «стирати» відмінність між правдою та брехнею. Навіть явна брехня, презентована через телеекран, не викликає у телеглядача автоматичного сигналу тривоги – його психологічний захист відімкнений» [5, с. 151].

Прояви інформаційної агресії мають місце і в політичній риторичі. Риторика, як наука про переконливу мову, що передбачає культуру думки та спілкування, за нинішніх умов все частіше звертається до парадигми маніпулятивних технологій. Найбільш згубний вид маніпулятивної риторичі спеціалізується саме на використанні методів інформаційного тероризму і є найбільш інформаційно агресивним. Перш ніж розглянути прояви інформаційної агресії у політичній риторичі варто звернутися до інтелектуального спадку видатного італійського політичного мислителя, історика та політика Н. Макіавеллі (1469-1527), чії ідеї, спостереження, настанови та висновки впродовж п'яти століть не втрачають своєї актуальності та користуються широкою популярністю. В одній з своїх найбільш відомих та цитованих праць «Державець» (*Il Principe*), яка й сьогодні зберігає до себе інтерес хоча б через притаманну їй «здатність викликати шок впізнання», він підкреслював, що завжди вигравав той, хто мав «лисячу натуру», яку, однак, треба вміти «приховувати». «Слід бути гарним брехуном та лицеміром, - пише італійський мислитель, - люди ж такі простодушні і так поглинені буденними потребами, що той, хто бреше завжди знайде того, хто дозволить себе ошукати» [8, с. 77]. Порада, яку з цього приводу дає Н. Макіавеллі, полягає в тому, що політик в

очах громадян повинен постати як такий, котрий володіє наступними чеснотами: співчуття, вірність даному слову, милосердя, відвертість та благочестя. В той же час він повинен ретельно стежити за тим, щоб «з язика його не зірвалося ані слова, не сповненого п'ятма з названих чеснот» [8, с. 78]. Тож навіювання засобом слова, про яке говорив ще Н. Макіавеллі, не втратило свого значення і в сучасній політичній практиці.

Для того, щоб політична риторика мала вплив, необхідно оволодіти почуттями людини. Останні більш рухливі та піддатливі, аніж мислення, і якщо вдається їх зачепити, то й мислення стає більш вразливим для маніпуляцій. Тому для інформаційної агресії «гра на почуттях» є обов'язковою складовою. У цьому контексті варто згадати засновника вчення про маніпуляцію свідомістю натовпу французького дослідника Г. Ле Бона (1841-1931), котрий підкреслював, що маси не можна вразити логікою промови, але їх з легкістю вражають чуттєві образи, які породжують певні слова.

Слова володіють надпотужною силою, тож недаремно дослідники відзначають, що «правильно підібрані слова у політичній риторичі, це як на війні дати диверсанту гарні документи й одягнути у форму противника». Конструювання мови політичної риторичі з використанням інформаційної агресії відбувається за допомогою пошуків, по-перше, прийнятного за денотацією (діапазон значень) слова. Йдеться про вибір таких слів, які за змістом можуть означати характеристику конкретного явища. Як відзначає С. Кара-Мурза, це може бути одне з багатьох значень слова, маловживане, «але воно існує і не є прямою брехнею його використання» [5, с. 136]. По-друге, вживання евфемізмів – «благозвучні та незвичні терміни» [5, с. 196]. Евфемізація передбачає технологію «інтерпретації та реінтерпретації соціальних дій і подій у поняттях, що сприяють зняттю негативних і посиленню позитивних оцінних акцентів. Так, «придушення протесту» інтерпретується в рамках даної стратегії як «відновлення порядку», «в'язниця» представляється як «реабілітаційна установа», а війна може публічно називатися «миротворчою акцією», «гуманітарною інтервенцією» чи «відновленням конституційного порядку» [1, с. 266-267]. Політичні евфемізми приховують справжній зміст явищ, що призводить до тяжкої хвороби суспільства, яку ще давньогрецький історик Фукидід (460-396 рр. до н.е.) назвав корупцією мови – слова почали означати протилежне тому, що вони завжди означали.

Як прояв інформаційної агресії у політичній риторичі можна кваліфікувати й ствердження та повторення. Відомий французький психолог С. Московічі (1925-2014) підкреслює, що ствердження є відмовою від обговорення. Аудиторії пропонують прийняти ідею як таку,

без обмірковування, відповідати «так» не замислюючись. Щодо повторення, то воно належить до так званих «психологічних трюків», яке, на думку С. Московічі, надає твердженням додаткової переконливості та перетворює їх на «нав'язливі ідеї». До того ж, зауважує французький психолог, повторення вибудовує «обов'язковий бар'єр» щодо будь-яких інших ідей або думок.

Важливе, навіть магічне, значення в політичній риториці мають числа, що супроводжують мову або текст. Відомо, що числа мають потужний вплив на свідомість та уяву. Як стверджують дослідники, магія числа криється у тому, що воно, на відміну від слова, володіє «авторитетом точності й достовірності». Особливо затребуваними в політиці є числа та цифри, які «замірюють» громадську думку. При цьому зауважимо, що остання в сучасних умовах переважно штучно створюється, фабрикується, тобто є «симулякром».

Громадська думка перестає бути «суспільною власністю», хвиля приватизації докотилася і до неї, тому й сам термін «громадська думка» є «оксюмороном». «Думка стає чимось, що можна змінити, зруйнувати або виплекати, тобто вчиняти з нею дозволено так само, як з приватною власністю» [2, с. 355].

Іншими словами, традиційне сприйняття громадської думки як такої, котра відображає загальні інтереси громадян, є незалежною та непідкупною сьогодні дедалі частіше викликає

скепсис. Свобода інформації, слова – як необхідна умова незалежності та об'єктивності громадської думки за нинішніх умов, хоч як це парадоксально, згубно впливає на можливості громадян незалежно орієнтуватися, приймати рішення, свідомо обирати. ЗМІ – ці «перекупники та різнощики ідей» (Ф. фон Хайек), разом з демоскопічними організаціями та політиками-замовниками насаджують думки, які насправді не мають ознаки «всезагальності». Відповідно, використовуючи у своїй риториці цифри, які є показниками «громадської думки», політичні актори здійснюють свого роду інформаційну агресію, оскільки у переважній більшості випадків, ці цифри не відповідають дійсності.

Висновки. Отже, конверсія тероризму в інформаційний тероризм посилює маргіналізацію суспільства, підштовхує громадян до нелегітимних форм протесту, суспільство стає соціальною базою для політичного екстремізму. Інформаційний тероризм не може бути цілком подоланий, тому першочерговим завданням є врахування тих небезпек і ризиків, які він несе для безпеки окремої людини, суспільства, держави. Необхідні глибинні дослідження динаміки інформаційного тероризму з тим, щоб мати змогу утримувати його в «розумних» межах, амортизувати його негативні викиди в суспільство та політику, водночас підтримувати активність громадян у рамках демократичних стандартів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Корабльова В.М. Соціальні смисли ідеології [Текст]: Монографія / В.М. Корабльова. – К. ВАДЕКС, 2014. – 350 с.
2. Анкерсмит Ф.Р. Эстетическая политика. Политическая философия по ту сторону факта и ценности / Пер. с англ. Д.Кралечкина; под науч. ред. И.Борисовой; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2014. – 432 с.
3. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Ж.Бодрийяр. – М.: Культурная революция, Республика, 2006. – 269 с.
4. Демиденко Г.Г. История учений о праве и государстве: Курс лекций. – Х.: Факт, 2001. – 384 с.
5. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием. – М.: Алгоритм, 2000. – 464 с.
6. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / пер. с англ. Под науч. ред. О.И. Шкартана. – М.: ГУ – ВШЭ, 2000. – 524 с.
7. Луман Н. Реальность масмедиа / Н. Луман / Пер. с нем. А.Ю.Антоновского. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2012. – 240 с.
8. Макиавелли Н. Государь: Трактаты / Н.Макиавелли. – М. ООО «Издательство АСТ»; Харьков: «Фолио», 2003. – 221 с.
9. Полякова Н.Л. XX век в социологических теориях общества. – М.: Издательство «Логос», 2004 – 384 с.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2015

REFERENCES:

1. *Korableva V.M. Social meanings ideology: monograph*. Kiev, 2014. 350 p.
2. *Ankersmit, F.P. Esteticheskaya politika. Politicheskaya filosofiya po tu storonu facta i tcennosti (Aesthetic Politics. Political Philosophy Beyond Fact and Value)*. Moscow, 2014. 432 p.
3. *Bodriyar, J. Obschestvo potrebleniya. Yeho mify i struktury (The Consumer Society: Myths and Structures)*. Moscow, 2006. 269 p.
4. *Demidenko, G. G. Istoriya ucheniy o prave i gosudarstve: Kurs lektsiy (History scholar of law and state)*. Kharkov, 2001. 384 p.
5. *Kara-Murza, S.G. Manipulyatsiya soznaniyem (Mind Manipulations)*. Moscow, 2000. 464 p.

6. *Kastels, M.* Informacionnaya epoha: ekonomika, obschestvo i kultura (The Information Age: Economy, Society and Culture). Moscow, 2000. 524 p.
7. *Luman, N.* Realnost masmedia (The reality of the media). Moscow, 2012. 240 p.
8. *Machiavelli, N.* Gosudar: Traktaty (The Prince). Kharkov, 2003. 221 p.
9. *Polyakova, N. L.* XX vek v sotsiologicheskikh teoriyakh obschestva (XX century in sociological theories of society). Moscow, 2004. 384 p.

Пугач Вікторія Геннадіївна – кандидат політичних наук, доцент
Міжрегіональна академія управління персоналом
Адреса: 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2
E-mail: 1002vp@i.ua

Pugach Victoriya Gennadiivna – PhD in political science, associate professor
Interregional academy of personnel management
Address: 2, Frometivska Str., Kiev, 03039, Ukraine
E-mail: 1002vp@i.ua